

DEMETER M. ATTILA

A szabadság körei

Egyed Péter: Szabadság és szubjektivitás □ Komp-Press, Kolozsvár, 2003

Amikor Egyed Péterrel a könyvről beszélgettünk említette: a kötetben szereplő szövegek között van olyan, ami a velem való „kooperációban” készült. Mielőtt bárki félreértené: bevallom ezekhez a szövegekhez én egy bötút sem írtam. Sajnos.

Mindazonáltal értettem Egyed Péter megjegyzését. Tény, hogy a kötetben szereplő szövegek közül legalább egy az én közvetlen ösztönzésemre született, s erre a szöveg ismeretében büszke is vagyok. Néhány esztendővel ezelőtt, egy futó ötlet hatására papírra vettem pár gondolatot a vallási türelem európai eszményéről. Többek között azt állítottam, hogy a tolerancia alkotmányos elvkének a hatóköre mindig is korlátozott volt az európai jogrendben, s hogy némelykor erkölcsi megfontolásaink toleránsabbak magánál a toleranciánál. Ezt az irományt aztán, inkább csak okulás végett, elküldtem igen kedves barátomnak, Lövétei Lázár Lászlónak, aki civilben költő és lapszerkesztő. Filozófiával életében nem foglalkozott, s értelemszerűen nem is érdekli az ilyesmi. Lapszerkesztői minőségében azonban úgy ítélte meg, hogy a szöveg provokatív, és emlékezett valahonnét arra, hogy a filozófusok vitatkozni szoktak. Elküldte tehát a szövegemet az egyetlen filozófusnak, akit ismert, Egyed Péternek, azzal a kéréssel, hogy ha teheti és van kedve hozzá, válaszolja meg. Ő aztán, becsületére legyen mondva, reflektált a szövegemre, így született meg *A tolerancia: erkölcs és/vagy politika?* című írása.

Mivel a magam során John Locke-nak a toleranciával kapcsolatos gondolataiból indultam ki, tanulmánya elején Egyed Péter is Locke nézeteit summázza, mégpedig azzal a konklúzióval, hogy „a Locke által leírt tolerancia kereteit lényegében a polgári szabadságjogok jelentik”, s hogy „jogi értelemben” e tolerancia nem fejez ki mást, mint „a vallás kérdésében érdekelt társadalmi erőknek” a fennálló erőviszonyokhoz igazított „kompromisszumát”. Az erkölcsi és habituális megközelítés helyett viszont, amit én javasoltam, ő az állampolgári együttélés modelljét emelte ki. Szerinte „a ráhatás, a kényszer eszközeit helyettesíteni kell a meggyőzés, a beláttatás eszközeivel”.

„Vitánk” némi publicitást is kapott, amiből én azt a következtetést bátorkodtam levonni, hogy valamelyes érdeklődés mégiscsak létezik a filozófiai viták iránt.

A másik szöveg, amelyre Egyed Péter telefonbeszélgetésünk során utalt, az *Emberi jogok és kisebbségi jogok* című tanulmánya. Ennek

megalkotásában semmilyen értelemben nem működtem közre, de fontossá vált számomra, többször is hivatkoztam rá, s valahányszor a helyzet úgy hozza, ezután is hivatkozni fogok rá. Ezért szeretném részletesebben is indokolni a jelentőségét, legalábbis ahogyan azt én látom.

A szöveg, mint a címe is mutatja, a kisebbségi problematika jogi megközelítését adja. Valószínűleg nem mondok senkinek újat azzal, ha azt állítom, hogy a kisebbségi problematika tájainkon – és nem csak magyar vonatkozásban – különös súllyal 1918 után merült fel. Persze, a probléma azelőtt is létezett, elsősorban természetesen *nem* a magyarok számára, és sosem volt ennyire sürgető erejű. Először is, mert a Monarchiában élő nemzetiségek a világháború előtt maguk is a nemzeti ébredés kezdeti és tétova stádiumában voltak, másodsor pedig azért, mert a nemzetiségi kérdés a demokratikus korokban mindig is nagyobb jelentőséggel vetődik fel. Trianon után a probléma addig ismeretlen intenzitással jelentkezett, immár az erdélyi magyarság számára is – és nem késlekedtek azok a jogelméleti, intézményekre vonatkozó megfontolások és javaslatok, amelyek a probléma rendezésére irányultak. Elegendő, ha Balogh Artúrnak, a kolozsvári jogászprofesszornak a húszas, harmincas években született cikkeire és tanulmányaira utalunk.

Ha maga a probléma nem is szűnt meg létezni, ezek a rendezési javaslatok – a köztudat szintjén legalábbis – 1945 után feledésbe merültek, a kommunista indoktrináció szerint Romániában románok, magyarok és szászok (valamint egyéb nemzetiségek) példás barátságban éltek együtt. Ami természetesen nem volt igaz. A probléma maradt, s a '89-es fordulat után ugyanolyan, ha nem még nagyobb intenzitással jelentkezett. És nyilván jelentkeztek, ha némileg megkésve is, a jogi, jogelméleti leképzésre irányuló próbálkozások valamint szándékok. Valami azonban a konjunktúrát illetően mégiscsak megváltozott. Nyugaton is felfigyeltek erre az – Európában legalábbis – specifikusan keleti problémára (mégpedig, miként Egyed Péter mondja, elsősorban az *etnikai reneszánsz* hatására), és a hetvenes évektől errefelé rendszeresen történnek is próbálkozások a probléma teoretikus feloldására. Ezeket ma Erdélyben már csak azért sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert 1989 óta Romániában is a nyugati demokratikus modell, az ún. liberális demokrácia meghonosítására törekszünk.

Mindent egybevetve úgy tűnik, hogy 1989-ben mi valójában két problémát örököltünk: a kisebbségi problémát, ahogyan azt eleink ismerték, és a liberális demokrácia problémáját, ahogyan az ma a nyugati demokratikus gyakorlatból ismeretes.

Az igazi dilemma azonban a kettő összekapcsolódásából származik. Amennyire én tudom, a kérdéssel foglalkozó nyugati szerzők közül kevesen vállalják ugyan az „önkormányzatot a kisebbségnek!” opciót, de azt szinte mindenikük elismeri, hogy a kisebbségi probléma megnyugtató

rendezéséhez kollektív jogokra van szükség. Hogyan lehet elismerni és elismertetni a közösségek jogalanyiságát, hogyan lehet argumentálni a kollektív jogokat a liberális jogalkotás hagyományos egyénközpontúsága mellett? Ez lenne az a dilemma, ami mintegy harminc esztendeje foglalkoztatja a nyugati (és nem csak európai) tudományos közvéleményt.

Természetesen önmagában az egyéni jogok eszméje is mélyen problematikus, de mivel mára elfogadtuk és megszoktuk létezésüket, ezért rendszerint a kollektív jogok kérdésével foglalkozó szerzők is azzal kísérleteznek, hogy valamilyen módon az egyéni jogokból vezessék le a kollektívát megillető jogosítványokat. Javasataik változatosak és néha, mondhatni, elképesztők. A probléma – írja Egyed Péter is – „nehezen megoldható, a sajátos visszavezetése az általánosra e filozófiai-jogi esetben különös megfontolásokat igényel, amelyek alkalmasint igen körmönfontak és nehézkesek lehetnek”.

Mindaz tehát, amit a tanulmányában általános elvi végkövetkeztetésként megfogalmaz, a maga *rendkívüli* jelentőségét ebből a tényből is meríti. „A fenti elemzések fényében – írja tanulmányának végén – az a végkövetkeztetésem, hogy a kisebbségi-közösségi jogok hagyományos emberjogi alapokról filozófiai-logikai világossággal *nem vezethetők le*. Ezeket majd egyszer deklarálni kell, éppen úgy, ahogy az emberi jogokat a nagy elődök kinyilatkoztatták, s el kell fogadtatni a nemzetközi közösséggel. Ugyan miért ne lehetne megtenni? – Az európai integráció jogalkotási folyamatai jelentik talán a legnagyobb esélyt.” Ez egyszerre teoretikus és praktikus állásfoglalás. És ha az európai jogharmonizációban rejlő esélyeket illetően Egyed Péter korábban is optimizmussal nyilatkozott, a kollektív jogok körüli teoretikus vitát a holtpontra túllendítő javaslatát, tudomásom szerint senki korábban ugyanilyen világossággal nem fogalmazta meg.

Egyed Péter azt írja az előszóban, hogy a *Szabadság és szubjektivitás* című kötet – hangsúlyoznék minden szót – „valóban kihívásokat és lehetséges válaszokat” tartalmaz. Én úgy fogalmaznék: a kötet problémákat és némelykor – ha és ameddig ezt az egyes problémák természete engedi – megoldásokat tartalmaz. Kétségkívül bátorság kell a filozófiát így művelni ma, de *lehetséges*. „A posztmodern láng kialudott – írja Egyed Péter –, a filozófia meg feléledt.” Bárcsak így lenne.

Ezeknek a szövegeknek némelyike számomra immár végleg annak a bizonyítéka marad, hogy filozófiai vita lehetséges – még ha szemérmes és halk szavú is ezen a napon. S ha így van, akkor ez bizony, miként szerzőnk mondja: „örömmel tölt el bennünket”.

Nos, kedves Péter, az öröm közös.

A kötetet október 20-án mutatták be Kolozsváron, a Gaudeamus könyvesboltban. ■